

«ԾԱՅՐԱՄԱՍԱՅԻՆ ԴՈԿՏՐԻՆՆ» ՈՒ ՄԵՐՁԱՎՈՐ ԱՐԵՎԵԼՔԻ
«ՀԱՏՎԱԾԱՅՆԱՑՄԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ» ԻՍՐԱՅԵԼԻ
ՈԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ*

*Վ. Ս. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ, պատմական գիտությունների թեկնածու,
դոցենտ, ԵՊՀ Հայագիտական հետազոտությունների
ինստիտուտի տնօրեն*

Ներածություն

2023 թ. հոկտեմբերի 7-ին պաղեստինա-իսրայելական հակամարտությունը կրկին մտավ ակտիվ մարտական գործողությունների փուլ, որոնք վերաճեցին լայնամասշտաբ պատերազմի: Ստեղծված պայմաններում, երբ տեղական, տարածաշրջանային ու համաշխարհային դերակատարները պարզաբանում կամ պարզորոշում են իրենց դիրքորոշումը տարածաշրջանային լայնամասշտաբ պատերազմի վերաճելու ներուժ ունեցող, սակայն առայժմ հիմնականում Գազայի հատվածով սահմանափակվող ներկայիս ռազմական գործողությունների նկատմամբ, կարևորվում է նաև Իսրայելի ազգային անվտանգության ռազմավարությանն առնչվող դոկտրինների, հայեցակարգների, անվտանգային գաղափարախոսություն դարձած տեսությունների և տարածաշրջանային անվտանգության իսրայելական ընկալումների դիտարկումը:

Հոդվածում համակողմանիորեն քննարկվում են «Ծայրամասային դոկտրինը» («Ծայրամասային երկրների ռազմավարություն») և Հատվածայնացման տեսության էությունը, դրանց կերպափոխման փուլերը և այդ կերպափոխումները պայմանավորող իսրայելական անվտանգային ընկալումները:

«Ծայրամասային դոկտրինը» Իսրայելի անվտանգության ռազմավարական սկզբունքների համատեքստում

Իսրայելի անվտանգության ռազմավարական սկզբունքները ձևակերպվել են պետության գոյության առաջին երկու տասնամյակներում Դավիդ Բեն-Գուրիոնի ղեկավարությամբ և ստացել «անվտանգության հայեցակարգի գերագույն նպատակներ» անվանումը: Բեն-Գուրիոնը հստակ կերպով գիտակցում էր, որ Իսրայելը երկարատև պայքար է վարելու, քանի դեռ տարածաշրջանը չի ձանաչել Իսրայելի Պետության գոյության իրավունքը: Ըստ այդմ՝ Իսրայելը, հաշվի առնելով աշխարհառազմավարական տեսանկյունից արաբական պետությունների ունեցած բացահայտ առավել-

* Հոդվածը նախնական տարբերակով ստացվել է 26.07.2023: Հոդվածի գրախոսությունը ստացվել է 07.11.2023:

լությունը (տարածք, բնակչություն, բնական ռեսուրսներ), որդեգրեց հետևյալ հիմնարար սկզբունքները.

- **որակական առավելություն սովորական (ավանդական) սպառազինությունների ոլորտում.** Իսրայելի Պետությունը ձգտում էր ապահովելու իր Պաշտպանության բանակի (ՑԱՀԱԼ) շեշտված որակական առավելությունը այն ժամանակվա իր ախոյանների՝ Եգիպտոսի, Սիրիայի, Հորդանանի և այլ պետությունների բանակների նկատմամբ: Այս սկզբունքը հանգեցրեց 1956 թ. Սուեզի կանխիչ պատերազմին, որի նպատակն էր զսպել սպառնալից տեմպերով Եգիպտոսի հզորացումը, ինչպես նաև 1967 թ. կանխիչ հարվածին ու «Վեցօրյա պատերազմին»,
- **լայն ընդգրկմամբ զսպում (Broad deterrence).** ըստ այդմ Բեն-Գուրիոնը նպատակ ուներ ստեղծել ու պահպանել Իսրայելի որակական գերազանցության վրա հիմնված ռազմական զսպման հաստատուն և ընդգրկուն համակարգը*,
- **առանձնահատուկ հարաբերություններ գերտերություններից մեկի հետ.** Բեն-Գուրիոնը սահմանեց երկու մոտեցում, որոնք մինչ օրս կազմում են Իսրայելի անվտանգության հիմքը: Առաջինը Միացյալ Նահանգների հետ ամուր կապեր հաստատելու ռազմավարական որոշումն էր, որը, ըստ էության, հանգեցնելու էր Խորհրդային Միությանը հակադրվելուն: Երկրորդը՝ գերտերությունների աջակցությունն ստանալու կարիքն էր: Այս մոտեցումն արտահայտվեց Սուեզի պատերազմի ժամանակ՝ Մեծ Բրիտանիայի և Ֆրանսիայի հետ կապերի հաստատմամբ և հետագայում ֆրանսիացիների հետ ռազմական կապերի ամրապնդմամբ: 1960-ական թվականներին Ֆրանսիայի հետ հարաբերությունների որոշակի սառեցումից հետո Իսրայելն ավելի ու ավելի սերտացրեց հարաբերություններն ԱՄՆ-ի հետ: Այսպիսով՝ Բեն-Գուրիոնի այս երկու մոտեցումները միավորվեցին և փոխակերպվելով վերածվեցին Միացյալ Նահանգների հետ «առանձնահատուկ հարաբերությունների»,
- **տեխնոլոգիական և տնտեսական գերազանցություն.** Բեն-Գուրիոնը հասկանում էր, որ Իսրայելը, որը հիմնականում չունի բնական ռեսուրսներ և շրջակա պետությունների համեմատությամբ փոքր է (տարածքով ու բնակչությամբ), կարող է գոյատևել միայն այն դեպքում, երբ ձեռք բերի այդ երկրների նկատմամբ տեխնոլոգիական և տնտեսական գերազանցություն՝ ինչպես քանակական, այնպես էլ որակա-

* «Սովորական (ավանդական) զսպման» (*conventional deterrence*) ամրապնդմանն ուղղված միջոցառումներին զուգահեռաբար Իսրայելը զարգացնում էր նաև զսպման իր կարողության երկրորդ հիմնասյունը՝ անկախ միջուկային ծրագիրը, կամ միջուկային զսպումը (*nuclear deterrence*), որը պետք է համարվեր որպես այսպես կոչված «անմրկոտ օրվա» օգտագործման տարբերակ: Թեև Բեն-Գուրիոնը միաժամանակ աշխատում էր այս երկու ճակատներում, նա ձգտում էր նաև «պահպանելու երկուսի միջև հնարավորինս մեծ տարանջատում» (տես *Avner Cohen. Israel and the Bomb. New York, 1998*):

կան տեսանկյունից առավելագույնի հասցնելով իր ամենակարևոր ու մատչելի ռեսուրսի՝ մարդկային կապիտալի օգտագործումը: 1950-ական թվականների կեսերից մինչև «Ահեղ դատաստանի օրվա» («Յոմ Կիպուրի») պատերազմը (1973 թ.) եղած ժամանակահատվածում ընդհանուր առմամբ Իսրայելի բնակչության աճման տեմպերը տպավորիչ էին: Միայն «Ահեղ դատաստանի օրվա» պատերազմին հաջորդած «կորցրած տասնամյակն» ազդարարեց այդ միտման փոփոխությունը,

➤ **ազգային տոկունություն, ճկունություն և հաստատակամություն.**

Իսրայելի առաջին վարչապետը հասկանում էր նաև, որ Իսրայելը չի կարողանա պահպանել իր հարևանների նկատմամբ առավելությունները առանց խթանելու հրեական ոգու և ինքնության վրա հիմնված ազգային տոկունությունը, ճկունությունը և հաստատակամությունը:

Սա հիմք դարձավ մի շարք նոր մոտեցումների մշակման համար.

ա) սահմանվեց պարտադիր զինվորական ծառայության սկզբունքը, ընդամին դա կազմեց «ժողովրդի բանակ» հասկացությամբ որակվող սկզբունքի բաղկացուցիչ մասը, որը հետագայում դրվեց «Ազգ-բանակ», կամ «Զինված ազգ», հասկացության հիմքում¹,

բ) կարևորվեց նաև Իսրայելի՝ որպես համաշխարհային հրեականության համար ձգողականություն և գրավչություն ունեցող պետության կերպարի ստեղծումն ու պահպանումը, ինչի շնորհիվ խրախուսվում էր կենսական նշանակություն ունեցող ներգաղթը, որը տնտեսական և անվտանգային ձգնաժամների փուլում երկրին հնարավորություն էր տալիս բարգավաճելու: Այս մոտեցման էական բաղադրիչներն էին ամբողջ աշխարհում հրեաների իրավունքների պաշտպանությունը և բոլոր հրեական համայնքների հետ հաստատուն կապի պահպանումը:

Իսրայելի քաղաքական վերնախավը հստակ կերպով գիտակցում էր, որ նշված սկզբունքների և Իսրայելի ռազմավարական կարգավիճակի միջև գոյություն ունի զգալի անհամապատասխանություն: Մասնավորապես՝ ենթադրվում էր, որ սակավ բնակչությունն ու նվազ ռեսուրսները հնարավորություն չեն տա երկարաժամկետ հեռանկարում պահպանելու թե՛ սովորական ռազմական գերազանցությունը, թե՛ տեխնոլոգիական ու տնտեսական առավելությունները: Սակայն, մյուս կողմից, կարևորվում էր իսրայելական հասարակության մեծ ներուժն՝ իր մարդկային ու տեխնոլոգիական կարողությունները կոնկրետ ռազմական նպատակներին ու գործողություններին ծառայեցնելու գործում, ինչի շնորհիվ առաջնահերթ խնդիրներում ձեռք էին բերվում վճռորոշ ու անհերքելի հաղթանակներ:

¹ Stu U. Ben-Eliezer. A Nation-in-Arms: State, Nation, and Militarism in Israel's First Years. "Comparative Studies in Society and History", 1995, Vol. 37, N 2; B. Kimmerling. Patterns of Militarism in Israel. "European Journal of Sociology", 1993, Vol. 34, N 2; S. A. Cohen. The Israel Defense Forces (IDF): From a "People's Army" to a "Professional Military" – Causes and Implications. "Armed Forces & Society", 1995, Vol. 21, N 2:

Այսպիսով՝ Իսրայելի ազգային անվտանգության ռազմավարությունը կենտրոնացած էր ապագա ռազմական առճակատումները հնարավորինս հետաձգելու և դրանց միջև հնարավորինս երկարատև հանգստի ժամանակաշրջաններ ապահովելու ջանքերի վրա: Անդորրի ընթացքում կուտակված միջոցները հնարավորություն կընձեռեն ցանկացած պատերազմի դեպքում հասնելու արագ ու վճռական արդյունքի, որն իր հերթին կհանգեցներ երկարատև խաղաղության և կայունության պարտադրմանը:

Վերը շարադրված հինգ սկզբունքները հետագայում լրացվեցին երեք նոր սկզբունքներով, որոնք էին.

- **«Ծայրամասային դոկտրինը».** Իսրայելի նկատմամբ թշնամաբար տրամադրված պետությունների հակազդեցության պատճառով Բեն-Գուրիոնը հարկադրված եղավ դիմել տարածաշրջանային դերակատարների հետ դաշինքների ձևավորմանը: Իսրայելը խորացրեց կապերը Եգիպտոսին հարակից աֆրիկյան (այսպես կոչված Աֆրիկյան եղջյուրի) պետությունների, շահական Իրանի, Թուրքիայի և տարածաշրջանի մի շարք պետութենագուրկ ժողովուրդների (մասնավորապես՝ իրաքյան քրդերի* և լիբանանյան մարոնիների) հետ,
- **«Էշկոլի դոկտրինը»**.** մշակվել էր «թուլացած Սամսոնի» բարդույթը հաղթահարելու հեռանկարով: Դա ներկայումս տարածված «փափուկ ուժի» իսրայելական նախատիպն էր, որն ուներ որոշակի առանձնահատկություններ: Դոկտրինով նախատեսվում էր զերծ մնալ հաճախակի ագրեսիվ գործողություններից (բացառել «կոշտ ուժի» չարաշահումը), դիտարկել ներքին և արտաքին փոխզիջումային մոտեցումները, կիրառել նաև «փափուկ ուժի» զինանոցը, ռազմական ուժի ծավալմանը զուգահեռաբար որդեգրել «թուլների» ուժի վերականգնումն ու ամրապնդումը: Ինչպես ցույց տվեց Վեցօրյա պատերազմին բարձր մակարդակի պատրաստությունը, այս դոկտրինը տվեց որոշակի պտուղներ, սակայն Լևի Էշկոլի մահից հետո (1969 թ.) այս մոտեցումն էական նահանջ ապրեց ու վերացավ: Սակայն Իսրայելի ռազմավարական մշակույթի մաս դարձավ պետության ուժեղ և թույլ կողմերը միաժամանակ խաղարկելու կարողությունը,
- **«Բեգինի դոկտրինը».** դրանով նախատեսվում էր տարածաշրջանային պետություններում միջուկային զենքին առնչվող ցանկացած նախագծի մշակման խափանում և իրագործման բացառում²:

* Իրաքյան քրդերի հետ շփումները մշտական բնույթ էին կրել դեռ բրիտանական մանդատի շրջանում՝ նախքան Իսրայելի Պետության ստեղծումը: Պետության ստեղծումից հետո Իսրայելի և քրդերի համագործակցությունը զարգանում էր ավելի համակարգված ձևով՝ ունենալով Իրաքին իր ներքին խնդիրների ուղղությամբ շեղելու և Իսրայելի դեմ լիարժեք կերպով գործելու հնարավորությունից զրկելու նպատակ:

** Անվանի քաղաքական գործիչ Լևի Էշկոլը (Լևի Իցհակ Շկոլմիկ) Իսրայելի 3-րդ վարչապետն էր (1963–1969 թթ.):

² Ավելի հանգամանորեն տես “Weapons of Mass Destruction (WMD): Strategic Doctrine”. “GlobalSecurity.org”, 24.07.2011 (<https://www.globalsecurity.org/wmd/world/israel/>)

Տվյալ սկզբունքներն արտացոլում են Իսրայելի երկարաժամկետ տեսլականը: Դրա հետ մեկտեղ Բեն-Գուրիոնը կարևորում էր այն հանգամանքը, որ Իսրայելը զերծ մնա «մտավոր իներցիայից», քանի որ պետության անվտանգությունը պահանջում էր այդ սկզբունքների մշտական վերանայում ու թարմացում, և ապագայամետ ու նորամուծական գաղափարների շրջանառում:

Այսպիսով՝ «Ծայրամասային դոկտրինը» Իսրայելի անվտանգության ութ հիմնական ռազմավարական սկզբունքների շարքում էր, հետևաբար՝ երկրի ընդհանուր ռազմավարության կարևոր մասը, սակայն որոշ մասնագիտական շրջաններ թուրիմացաբար այն ընկալել են որպես առանձին ռազմավարություն³:

«Ծայրամասային դոկտրինը» Իսրայելի Պետության կազմավորման դեռ սկզբնական փուլում մշակել էին Իսրայելի առաջին վարչապետ Ղավիդ Բեն-Գուրիոնն ու նրա մի շարք համախոհներ (անվանի քաղաքական գործիչներ, լրագրողներ ու տարածաշրջանագետներ)՝ տարածաշրջանում նորաստեղծ Իսրայելի դեմ ուղղված արաբական սպառնալիքներին դիմակայելու համար: Ուղղվարական նշանակություն ունեցող այս դոկտրինի հիմքում դրվեցին հետևյալ նպատակները.

- ✓ ռազմավարական գործընկերության հաստատում տարածաշրջանի ոչ արաբական և արևմտամետ (առնվազն՝ ամերիկամետ) պետությունների հետ (Թուրքիա, Իրան, Եթովպիա), դրա տարածում նաև Մերձավոր Արևելքի կրոնական և էթնիկական փոքրամասնությունների վրա,
- ✓ տարածաշրջանի արաբական պետությունների՝ Իսրայելի դեմ ուղղված դիվանագիտական և տնտեսական բյուկոտի չեզոքացում,
- ✓ նաև հակաիսրայելական ներուժով օժտված աճող պանարաբականության հետ ուժերի ռազմավարական հավասարակշռության պահպանում:

«Ծայրամասային դոկտրինը» դրվեց տարածաշրջանում Իսրայելի վարած անվտանգային քաղաքականության հիմքում:

Մերձավոր և Միջին Արևելքի՝ իբրև ոչ միասնական մշակութային տարածության իսրայելական ընկալումը

«Ծայրամասային դոկտրինն» ունի երկու չափում՝ «Ծայրամասային երկրներ» և Մերձավոր Արևելքի (գերազանցապես՝ արաբական պետությունների կազմում եղած) էթնիկական ու կրոնական փոքրամասնություններ, որոնք պատրաստ են համագործակցելու Իսրայելի հետ: Հետևաբար

doctrine.htm); *Herb Keiron*. Selling the 'Samson option'. "The Jerusalem Post", 31.01.2002 (<http://www.jpost.com/Editions/2002/01/31/News/News.42612.html>); *Louis René Beres*. Israel and the "Samson option" in an Interconnected World. "Modern War Institute", 16 November 2018 (<https://mwi.westpoint.edu/israel-samson-option-interconnected-world/>):

³ Տես *Syed Wajahat Ali*. Israel's periphery strategy. "The Times of Israel", 20 August 2014 (<https://blogs.timesofisrael.com/israels-periphery-strategy/>):

* Սակայն «Ծայրամասային դոկտրինում» առկա առանձին ընկալումներ իրենց արմատներով հասնում են առնվազն մինչև Պաղեստինի մանդատային շրջան (1920–1947):

«Ծայրամասային դոկտրինը» չի կարող դիտարկվել բացառապես «Ծայրամասային երկրների» հայեցակարգի շրջանակներում:

Տվյալ դոկտրինը հասկանալու համար կարևոր է Մերձավոր ու Միջին Արևելքի՝ իբրև ոչ միասնական մշակութային տարածության (նույնիսկ՝ ոչ տարածաշրջանի) իսրայելական ընկալման արմատավորումը: Ըստ այդմ ենթադրվում էին հույժ կարևոր և սկզբունքային փոփոխություններ, որոնք հանգեցնելու էին Մերձավոր ու Միջին Արևելքի՝ իբրև միասնական երևույթի համակարգային ընկալման փլուզմանը: Տվյալ տարածաշրջանային ընկալման համար որպես ելակետ էին դիտվում Մերձավոր ու Միջին Արևելքի նկատմամբ 19-րդ և 20-րդ դարերում ձևավորված արևելագիտական ընկալման հիմնադրույթները, սակայն իրականում սույն ընկալումը վերամեկնաբանվում էր հակառակ տեսանկյունից: Մասնավորապես՝ 19-րդ և 20-րդ դարերի արևելագիտական միտքը Մերձավոր ու Միջին Արևելքի տարածաշրջանը դիտում էր ոչ միայն իբրև պետություններից, այլև բազմաթիվ էթնիկական խմբերից, ազգություններից և մշակույթներից կազմված խճանկար կամ խճանկարային իրողություն: Այնուամենայնիվ տարածաշրջանն ընկալվում էր թերևս որպես փոխկապված ու փոխադարձ կախման մեջ գտնվող տարրերից բաղկացած մեկ միասնական մարմին, մի իրողություն, որտեղ յուրաքանչյուր, թեկուզև լիարժեք ու նախկինում ինքնուրույն միավորն ընդամենը խճանկարի մի տարրն էր: Սակայն հրեական, ապա նաև իսրայելական տեսանկյունից անհրաժեշտ էր շեշտել ոչ արաբական մշակութային, էթնիկական և ազգային տարրերի, իսկ որոշ դեպքերում նաև ոչ մահմեդական կրոնական համայնքների՝ իբրև ինքնուրույն և նույնիսկ կենսունակ միավորների թեզը: Այստեղ կարևոր էին ոչ միայն Իսրայելի անվտանգության ապահովումը, այլև այն հարցի պատասխանը, թե ինչ խաղի կանոններով պետք է շարժվի Իսրայելը. պետք է, արդյոք, որ նա ինտեգրվի այս տարածաշրջանում և հետևի Միջին Արևելքում խաղի հաստատված կանոնների տրամաբանությանը, թե՛ ոչ: Տվյալ համատեքստում Իսրայելի և սիոնիզմի գաղափարախոսությունը «Իսրայելի ծայնը» վերտառությամբ իր աշխատությունների ժողովածուում մեկնում է Աբբա Էբանը⁴: Նա վիճարկում է այն ենթադրությունը, թե Միջին Արևելքը մեկ միասնական մշակութային միավոր է և որ Իսրայելի համար պարտադիր է ինտեգրվել այդ միավորին: Փոխարենը նա պնդում է, որ արաբները միշտ ապրել են պառակտման, արմատապես տարբերվող ու անհամեմատելի պայմաններում, և որ միասնության կարճատև փուլերը տեղ են գտել բացառապես սրի գերիշխանության ներքո: Էբանը նաև պնդում է, որ քաղաքական պառակտումն ամենևին էլ արևմտյան գաղութատիրության արդյունք չէ՝ շեշտելով նաև, որ մշակութային և ավան-

* Ընդ որում, թե՛ դոկտրինը, թե՛ այս ընկալումը մշտապես փոխազդել են՝ հիմնավորելով միմյանց գոյությունը:

⁴ Տես *Abba Eban. Voice of Israel*. New York, 1957: Գիտնական, դիվանագետ ու քաղաքական գործիչ Աբբա Էբանն Իսրայելի փոխվարչապետն էր (1963–1966 թթ.) և ԱԳ նախարարը (1966–1974 թթ.):

դական (նաև՝ ավանդույթի ուժ ստացած) կապերը, որոնք միավորում են արաբական երկրները, ամենևին էլ բավարար չեն քաղաքական միասնության հիմք ծառայելու համար: Այս պատճառով է, որ միմյանց հաջորդող իսրայելական կառավարությունները որդեգրել են ոչ արաբական էթնիկական ու մշակութային փոքրամասնություններին հովանավորելու քաղաքականություն: Իսկ սիոնիստական շարժման վերաբերյալ գրականությունը, մասնավորապես՝ 1930-ական թթ. վերջերին և պաղեստինյան խնդրի արաբականացման փուլում հրապարակված աշխատությունները վկայում են, որ սիոնիստական առաջնորդներն ընդհանրապես և «իշուվի» ղեկավարները՝ մասնավորապես իրենց հույսերն ու մտավախությունները պայմանավորել են արաբական աշխարհում ներառված յուրաքանչյուր ոչ արաբական փոքրամասնության և հարևան ոչ արաբական երկրների հետ հարաբերությունների հաստատմամբ: Այսպես. նախքան Իսրայելի Պետության հռչակումը՝ դեռ 1930-ական թթ. սկսած, Բեն-Գուրիոնը հստակ կերպով ձևակերպել էր որոշ սկզբունքներ, որոնք դառնալու էին այս հարցում սիոնիստական, իսկ հետագայում նաև իսրայելական մոտեցումների անվիճելի հիմքը:

1. Արաբները սիոնիստական շարժման՝ համար մեկ թշնամիներն են: Այս գլխավոր թշնամուն դիմագրավելու համար շարժմանն անհրաժեշտ է դաշնակիցներ փնտրել Արևելքում, սակայն չհրաժարվել նաև Արևմուտքում ունեցած դաշնակիցներից: «Մեր և նրանց միջև պատերազմն անխուսափելի է», – համարում էին սիոնիստները: Ռիստի և ցանկացած ուժ կամ խմբավորում, որը դիմադրում է արաբական ազգայնամուլությանը՝ «հրեա ժողովրդի հիմնական և առաջին թշնամուն», կամ պատրաստ է պատերազմելու դրա դեմ, դաշնակից է:
2. Հրեա ժողովուրդը արաբական երկրներում ապրող, արաբների կամ մահմեդականների «ճնշումների ենթարկվող» բոլոր կրոնական, էթնիկական փոքրամասնություններին ու խմբերին ընկալում է իբրև դաշնակիցների և գործընկերների: Հետևաբար ճնշումներից ազատվելու կարիքն ընդհանուր է երկուսի համար էլ:

Այս երկու գաղափարը դրվեցին «Ծայրամասին դաշնակցելու», կամ «Ծայրամասը դաշնակից դարձնելու տեսություն» (*The Theory of Allying the Periphery*), կոչվող դոկտրինի հիմքում: Սույն տեսությունը հետագայում լրացվել ու վերամշակվել է: Մասնավորապես՝ Իսրայելի Պետության ստեղծումից հետո Բեն-Գուրիոնը, զարգացնելով այս տեսությունը, առաջ քաշեց արաբական երկրների շուրջ **«ախոյանների (հակառակորդների) օղակ»** կերտելու գաղափարը: Նա իր ուշադրությունը հիմնականում կենտրոնացրեց Թուրքիայի, Իրանի և Եթովպիայի հետ ռազմավարական հարաբերությունների ու համագործակցության հաստատման վրա: Ձևավորվեց «Շրջափակման տեսությունը»: Այն նույնպես հետագա զարգացում ապրեց ու նպատակաուղղվեց արաբական աշխարհի շրջափակման դաշտի ընդլայն-

* Իշուվ՝ հրեական բնակչության հավաքական անվանումը նախքան Իսրայելի Պետության ստեղծումը: – *խմբ.*:

մանը այլ ասիական և աֆրիկյան երկրների հետ Իսրայելի հարաբերությունների զարգացման ճանապարհով: Սույն քաղաքականության իրագործման հետագա փուլում Իսրայելի ուշադրության կենտրոնում հայտնվեց Հնդկաստանը, ինչը պայմանավորված էր այն հանգամանքներով, որ Պակիստանը ձեռք էր բերել միջուկային զենք, Հնդկաստանում տարածվել էր հինդու ռևիզիոնիզմը, և Իսրայելը ձգտում էր ներթափանցելու Հնդկաստանի ահռելի շուկան:

Բեն-Գուրիոնի Ծայրամասին դաշնակցելու և Շրջափակման տեսությունները, որոնք ձևակերպվեցին նաև սիոնիզմի այլ առաջնորդների աշխատություններում, հիմք դարձան արաբական աշխարհի դեմ դաշնակիցների հետ Իսրայելի համագործակցության ծավալման համար: Այս տեսությունների բերումով էր, որ Իսրայելն աջակցեց անջատողական շարժումներին Սուդանում, Իրաքում, Եգիպտոսում և Լիբանանում, ինչպես նաև իր թշնամի արաբական պետություններում ծավալվող ցանկացած անջատողական շարժումների: Միևնույն ժամանակ, Իրաքի հետ կապված մտահոգություններն ու նրան թուլացնելու և հզորացումը կանխելու մտադրությունը մշտապես տեղ են գտել սիոնիստների նպատակներում: Ժամանակ առ ժամանակ Իսրայելին հաջողվել է Իրաքում հենակետեր ձեռք բերել քրդական առաջնորդների հետ թեև գաղտնի, սակայն խիստ սերտ և ամուր հարաբերություններ հաստատելու միջոցով: Ի տարբերություն Իրաքում իր հաջողություններից՝ Իսրայելը չկարողացավ դաշնակցային հարաբերություններ հաստատել Եգիպտոսի դպտիական համայնքի հետ, ինչի պատճառը Եգիպտոսի պետականության պատմական անընդհատությունն էր:

1960–1970-ական թվականներին Իսրայելի սերտ համագործակցությունը Իրանի ու Եթովպիայի հետ, 1964–1975 թթ. իրաքյան քրդերի շարժման առաջնորդներից Մուստաֆա Բարզանիի հետ, ինչպես նաև 1990-ական թվականներից Թուրքիայի հետ աննախադեպ թափ առած համագործակցությունը և ներկայումս զարգացող հարաբերությունները Իրաքյան Քրդստանի, Ադրբեջանի ու Կենտրոնական Ասիայի պետությունների հետ հաճախ դիտվում են «Ծայրամասային հայեցակարգի» համատեքստում: Սակայն 1950–1970-ական թվականների և 1990-ական թվականներից մինչ օրս ձգվող ժամանակահատվածներում «Ծայրամասային հայեցակարգն» ունեցել է միանգամայն տարբեր բովանդակություններ:

Իսրայելի «Ծայրամասային երկրների հայեցակարգն» ու դրա կերպափոխումը

Ծայրամասային քաղաքականության առանցքը աշխարհաքաղաքական կառուցվածքի ընկալումն էր, որի համաձայն Իսրայելը գտնվում էր Մերձավոր Արևելքի կենտրոնում՝ շրջապատված լինելով արաբական թշնամական

* 1930-ական թվականներին քրդերի հետ շփումներ հաստատելու պատասխանատվությունն ընկնում էր սիոնիստական հետախուզության հայտնի գործակալ Ռուբին Շիլուաիի վրա, որը «Ծայրամասին դաշնակցելու» ռազմավարության գլխավոր նախագծողներից ու կանխամտածողներից էր:

պետություններով: Քանի որ սա պարզ էր եղել նաև Իսրայելի Պետության ստեղծումից առաջ, դեռ Պաղեստինի մանդատի շրջանում հրեա քաղաքական գործիչները կապեր էին հաստատել Լիբանանի մարոնիների և Իրաքի քրդերի հետ: Դրան հետևեց հաջորդ քայլը՝ Իսրայելի շուրջը եղած երկրորդ և երրորդ օղակների ոչ արաբական երկրների հետ համագործակցության ձևավորումը⁵:

«Ծայրամասային երկրների հայեցակարգի» էությունը հետևյալն էր. Մերձավոր Արևելքը բացառապես արաբական ոլորտ չէ, քանի որ նրա բնակչության մեծ մասը ոչ թե արաբներ են, այլ ուրիշ ազգերի ներկայացուցիչներ (թուրքեր, պարսիկներ, հրեաներ, քրդեր և այլն): Այն դեպքում, երբ տարածաշրջանի արաբական երկրների և Իսրայելի միջև հարաբերությունները մնում են թշնամական, «ծայրամասի» ոչ արաբական երկրները, մասնավորապես՝ շահական Իրանը, Թուրքիան, Եթովպիան, պահպանում են Իսրայելի հետ «բարեկամական կապեր»: Իսրայելական ղեկավարությունը նախատեսում էր ամրապնդել տարածաշրջանում իր դիրքերը՝ հենվելով «ծայրամասի» ոչ արաբական երկրների վրա:

Իսրայելի ռազմավարները Մերձավոր ու Միջին Արևելքի, ինչպես նաև հյուսիսային Աֆրիկայի երկրները բաժանում էին երեք խմբի.

1. «**Կենտրոն**»՝ հինգ արաբական երկրներ (Իրաք, Հորդանան, Եգիպտոս, Սիրիա և Լիբանան) և Իսրայելն ինքը,
2. «**Ծայրամաս**»՝ ութ երկրներ. որոնցից չորսը արաբական (Ալժիր, Քուվեյթ, Սաուդյան Արաբիա, Թունիս), երկուսը՝ մահմեդական, սակայն ոչ արաբական (Թուրքիա, Իրան) և երկուսը՝ քրիստոնեական պետություններ (Կիպրոս և Եթովպիա),
3. «**Պետությունների արտաքին շրջան**» (Լիբիա, Մարոկկո, ոչ արաբական Սոմալի, Հյուսիսային և Հարավային Եմեններ, Սուդան):

Այսպիսով՝ «Ծայրամասային ռազմավարությունը», որով քաղաքականություն վարելիս Իսրայելն առաջնորդվում էր 1950–1970 թվականներին, նպատակաուղղված էր Իսրայելի անմիջական հարևանների թիկունքում, այսպես կոչված «երկրորդ-երրորդ շրջաններում», կամ «երկրորդ և երրորդ գծում», գտնվող պետություններին (առաջին հերթին՝ մահմեդական Թուրքիային և Իրանին, քրիստոնեական Եթովպիային), ինչպես նաև արաբական պետությունների ազգային ու կրոնադավանական փոքրամասնություններին:

Եվ նա որոշեց «ցատկել» հարևան արաբական պետությունների վրայով՝ հարաբերություններ հաստատելով առաջին հերթին Թուրքիայի և Իրանի հետ, և այդ իրողությունը ներկայացրեց որպես հրեական ու մահմեդական պետությունների գոյակցության և արդյունավետ համագործակցության մոդել:

⁵ Stu *Jean-Loup Samaan*. Israel's Foreign Policy beyond the Arab World: Engaging the Periphery. Reviewed by Ziv Rubinovitz. "H-Net Reviews in the Humanities & Social Sciences", September 2018 (<https://www.h-net.org/reviews/showpdf.php?id=51708>): Stu նաև *նույնի*՝ Israel's Foreign Policy beyond the Arab World: Engaging the Periphery. Routledge Studies in Middle Eastern Politics Series. London: Routledge, 2017:

Եվ այսպես. «Ծայրամասային ռազմավարությունը» կոչված էր լուծելու մի շարք խնդիրներ.

- հաղթահարելու Իսրայելի տարածաշրջանային մեկուսացումը,
- նվազեցնելու Իսրայելի վրա արաբական պետությունների անմիջական զինված հարձակման սպառնալիքը,
- ներսից քայքայելու արաբական պետությունների վարչակարգերը՝ աջակցելով այդ երկրներում ապրող էթնիկական ու դավանական փոքրամասնություններին,
- իսլամական աշխարհում գտնելու պետություններ, որոնք այս կամ այն պատճառով պատրաստ են համագործակցելու իր հետ և դրանց հետ հաստատելու հուսալի հարաբերություններ, որոնք կներկայացվեին որպես Իսրայելի ու մահմեդական պետությունների միջև խաղաղ և փոխշահավետ համագործակցության մոդել:

«Ծայրամասային դոկտրինի» հիմքում դրված էր Իսրայելի մասնակցությամբ երկու խումբ եռանկյունաձև հարաբերություններ ձևավորելու խնդիրը: **Հյուսիսում** Իսրայելը Իրանի և Թուրքիայի հետ կապ հաստատեց այսպես կոչված եռաժանիի (*Trident*) տեսքով: Ըստ էության, դա արմատական գաղտնի հետախուզական դաշինք էր, որի թիրախն էին արաբական պետությունները, այդ թվում՝ Սիրիան և Իրաքը: **Հարավում** Իսրայելը մերձեցավ Եթովպիայի և Նորանկախ Սուդանի հետ՝ ձևավորելով հարավային եռանկյունին, որի թիրախն էր գերազանցապես նասերական Եգիպտոսը: Հարավային եռանկյունուց Սուդանի դուրս գալուց հետո էլ Եթովպիայի հետ Իսրայելի համագործակցությունն առժամանակ շարունակվեց⁶: Հետագայում այդ հարաբերությունները լրացվեցին աշխարհագրորեն ծայրամասային արաբական պետությունների՝ Մարոկկոյի և Օմանի հետ համագործակցությամբ:

«Ծայրամասային երկրների հայեցակարգի» միջոցով Իսրայելը ձգտում էր նաև անրապնդելու իր դիրքերը ԱՄՆ-ի հետ հարաբերություններում՝ իր նախագիծը «վաճառելով» նրան: Թեև նախագիծն այդպես էլ չլեւնսագործվեց, փաստացի ձևավորվեց Իսրայելի՝ գրավոր կերպով չձևակերպված, սակայն հաստատուն դաշինքը ամերիկամետ Թուրքիայի և շահական Իրանի հետ:

«Ծայրամասային դոկտրինը» վճռորոշ գործոն է եղել նորաստեղծ Իսրայելի Պետության գոյատևման համար, քանի որ ընդհուպ մինչև 1980-

⁶ Stu Yossi Alpher. Israel: alternative regional options in a changing Middle East. "NOREF/ Norsk ressurscenter for fredsbygging Report". The Norwegian Peacebuilding Resource Centre, June 2013 (<https://www.files.ethz.ch/isn/166559/b151938c198b0872c368a0eacebe96f0.pdf>):

* 1958 թ. մայիսին Լիբանանյան իրադարձությունների ընթացքում Իսրայելի Գլխավոր շտաբի պետ Մոշե Դայանը մարշալ Մոնտգոմերիին ներկայացրեց Բեն-Գուրիոնի հավանության արժանացած մի ծրագիր: Հաշվի առնելով այն դժվարությունները, որոնք արևմտյան երկրների ղեկավարների համար ի հայտ էին եկել արաբական աշխարհում, Դայանն առաջարկեց ի հակակշիռ արաբական պետությունների ստեղծել ծայրամասային պետությունների մի նոր դաշինք, որի մեջ պետք է մտնեին Թուրքիան, Իրանը և Իսրայելը:

ական թվականների սկիզբը Իսրայելը հաճախակի էր պատերազմում իր արաբ հարևանների հետ: Իսրայելը գիտակցում էր «Ծայրամասային դաշինքի» փխրունությունը, և որ այն չի կարող երկարաժամկետ երաշխիք կամ, առավել ևս, հիմք դառնալ իր անվտանգության համար: Սակայն այն ընդունվեց որպես արաբների միասնական ճակատի դեմ Իսրայելի պայքարի անհրաժեշտ ռազմավարություն: Միննույն ժամանակ, Իսրայելի անվտանգության տեսլականում երբեք չի անտեսվել այն գաղափարը, որ հաստատուն անվտանգության կարելի է հասնել միայն արաբների հետ հաշտության պայմանագրերի կնքմամբ: Բացի այդ, նա երբեք չէր անտեսում նաև գերտերությունների հետ ռազմավարական դաշինք կազմելու իր հիմնական անվտանգային դրույթը: 1948–1949 թթ. Իսրայելը ռազմական աջակցություն ստացավ ԽՍՀՄ-ից, 1950-ականներից մինչև 1960-ական թվականների սկիզբը՝ Ֆրանսիայից, իսկ 1962-ից մինչ օրս ստանում է ԱՄՆ-ից:

Այսպիսով՝ 1970-ական թվականների վերջերին «Ծայրամասային դոկտրինը» կորցրեց իր նախկին բովանդակությունը ոչ միայն որոշ դաշնակիցների հեռանալու, այլև այն պատճառով, որ Իսրայելի անվտանգային ընկալումները աստիճանաբար փոփոխվեցին:

Այսպիսով՝ Իսրայելի «Ծայրամասային երկրների» հայեցակարգի առաջին՝ «դասական», տարբերակը գործել է 1950–1970-ական թվականներին և փաստացի դադարել է գործելուց 1983 թ.: Տվյալ իրողությունը պայմանավորված էր մի շարք իրադարձություններով.

- 1974 թ. միապետության տապալումը Եթովպիայում՝ Հայլե Սելասիեի հեռացումը,
- 1978–1979 թթ. Քեմա Ղևիդի գործընթացն ու Եգիպտոսի հետ Իսրայելի հաշտեցումը,
- 1979 թ. Իսլամական հեղափոխությունն Իրանում և Իրանի՝ որպես դաշնակցի կորուստը,
- 1991 թ. Մադրիդի գործընթացը,
- 1993 թ. Օսլոյի գործընթացը,
- 1994 թ. Հորդանանի հետ համաձայնագիրը,
- 1995–1996 թթ. Պաղեստինի ինքնավարության ստեղծման գործընթացը,
- 2002 թվականից սկսած՝ Թուրքիայում ԱԶԿ-ի իշխանության գալուց հետո, թուրք-իսրայելական հարաբերություններում հաճախակի դարձած ճգնաժամները,
- 2020–2021 թթ. Աբրահամի համաձայնագրերն* ու Իսրայելի հետ հարաբերություններ հաստատող արաբական պետությունների ճամբարի ընդլայնումը:

* Աբրահամի համաձայնագրերը 2020 թ. օգոստոս–դեկտեմբեր ամիսներին կնքված այն պայմանագրերի և արձանագրությունների շարքն է, որոնցով հաստատվում և կարգավորվում են Իսրայելի և չորս արաբական պետությունների՝ Արաբական Միացյալ Էմիրությունների (ԱԷԷ), Բահրեյնի, Սուդանի և Մարոկկոյի միջև դիվանագիտական հարաբերություններ: Այս գործընթացին օժանդակեց ԱՄՆ-ի վարչակազմը: Պայմանագրերն ստացան «Աբրահամի համաձայնություններ» անվանումը ի պատիվ հուդայականության,

«Հատվածայնացման» գաղափարը

«Ծայրամասային երկրների հայեցակարգի» առաջին՝ «դասական», տարբերակից Իսրայելի հրաժարվելու փուլում, երբ Իսրայելի հետ համագործակցող ծայրամասային պետություններն աստիճանաբար դուրս էին գալիս նախագծից, նա, այդուհանդերձ, չէր անտեսում ազգային ու կրոնադավանական փոքրամասնություններին իր տեսածրում պահելու տարբերակները:

Դեռ 1982 թ. իսրայելցի պատմաբան Օդեդ Յինոնը առաջ քաշեց արդի ընկալմամբ «բալկանացման» մի յուրահատուկ պլան⁷: Մասնավորապես՝ նա առաջարկեց մանրամասնորեն ու վարպետորեն մշակված մի նոր նախագիծ՝ հիմնված արաբական երկրների «հատվածայնացման» գաղափարի վրա: Ըստ դրա՝ նախատեսվում էր Մերձավոր Արևելքում (մերօրյա Մեծ Մերձավոր Արևելքում) էթնիկական ու կրոնադավանական առանձնահատկությունների հենքի վրա ստեղծել մինիպետություններ (քրդերի, մարոնիների, դրուզների, դպտիների և այլ ազգությունների), իսկ Իսրայելին վերապահել տարբեր համայնքների խաղաղ գոյակցությունը երաշխավորելու դեր: Տվյալ պլանը էապես կթուլացներ ու կքայքայեր արաբական աշխարհը՝ խիստ նվազեցնելով նրա դերը, փոխելով նաև արաբական աշխարհի պատմության ընթացքը⁸: Այս կարգի գաղափարները լուրջ կերպով արծարծվում էին մինչև 1980-ական թվականների կեսերը, ինչից հետո առժամանակ մոռացության մատնվեցին: Սակայն դրանք, լինելով հեռանկարային հակախաղ, պարբերաբար վերադառնում են Իսրայելի քաղաքական օրակարգ:

Նշենք, որ Օդեդ Յինոնի առաջարկած «հատվածայնացման» գաղափարը ամենևին էլ նորույթ չէր թե՛ Իսրայելի, թե՛ նույնիսկ դեռ նրա հիմնումից առաջ Հրեական գործակալության արտաքին քաղաքականության ասպարեզում: Ավելին. այն արդեն փորձարկվել էր տարածաշրջանում «անկլավների» ստեղծման գաղափարի տեսքով:

Իսրայելը, ինքը լինելով գերազանցապես մահմեդական տարածաշրջանում անկլավ, սկզբնական շրջանում խրախուսում էր «մինիպետությունների խճանկար» ստեղծելու գաղափարը, ինչը կքայքայեր արաբների հեգեմոնիան ոչ արաբների նկատմամբ: Այսպես. Սուդանում տեղի ունեցած առաջին քաղաքացիական պատերազմի ընթացքում ակնհայտ էր Իսրայելի աջակցությունը հարավի ընդդիմադիր ուժերին: Հյուսիսային Իրաքում

քրիստոնեության և իսլամի համար ընդունելի նախահայր Աբրահամի (Stu "The Abraham Accords". "Stand With Us (SWU)" (https://www.standwithus.com/theabrahamaccords?gad_source=1&gclid=EAlalQobChMlIP6Fudz4gQMv4p0CR0TdAnQEAAAYASAAEgJefD_BwE)):

⁷ Stu *Oded Yinon*. A Strategy for Israel in the Nineteen Eighties. "The Zionist Plan for the Middle East". Translated and edited by Israel Shahak. Association of Arab-American University Graduates. Inc. Belmont, Massachusetts, 1982 (https://www.academia.edu/30591347/The_Zionist_Plan_for_the_Middle_East):

⁸ Stu *Oded Yinon*. Stratégie pour Israël dans les années 80. "Revue d'études palestiniennes", Automne 1982, N 5; *Mirella Galletti*. Kurdistan: A Mosaic of Peoples. "Acta Kurdica". The International Journal of Kurdish & Iranian Studies, 1994, Vol. 1:

Իսրայելի գործակալներն աջակցում էին քրդերին: Սակայն Լիբանանում է, որ հրեական պետությունը լիովին խաղարկեց քրիստոնեական անկլավի խաղաքարտը. 1975–1977 թթ. Իսրայելի աջակցությունը Արևելյան Բեյրութի և հարավային սահմանամերձ շրջանների քրիստոնյա մարտիկներին վերածվեց լիարժեք կերպով կազմակերպված համագործակցության, որի զագաթնակետն էին 1982 թ. իսրայելական ներխուժումը և Լիբանանի Նախագահի պաշտոնում Բաշիր ժմայելի ընտրությունը: Սակայն ժամանակի ընթացքում քրդերի, մարոնիների, դպտիների և այլ փոքրամասնությունների խմբերի համար անկլավների խճանկար ստեղծելու հարցում իսրայելական քաղաքականությունը վերանայվեց ու փոփոխվեց: 1975 թ. Ալժիրի իրանա-իրաքյան համաձայնագրի կնքումից հետո Իրանի շահը դադարեցրեց իր աջակցությունը հյուսիսային Իրաքի քրդերին, և Իսրայելը հետևեց շահի օրինակին, քանի որ նա կարող էր աջակցել միայն Իրանի տարածքով ու համաձայնությամբ: Հետագայում Իսրայելի քաղաքականությունը փոխվեց նաև Մերձավոր Արևելքի քրիստոնյաների և մյուս կրոնական ու էթնիկական փոքրամասնությունների՝ իրենց անկլավներն ստեղծելու ձգտումների նկատմամբ: Խնդիրն այն է, որ Իսրայել–Եգիպտոս հաշտության գործընթացը, ինչպես նաև Իսրայելի քաղաքականությունը ԱՄՆ-ի Կառավարության դիրքորոշման հետ համաձայնեցնելու ձգտումը Իսրայելին ստիպեցին վերանայել մի շարք նախկին մոտեցումներ: Ավելին, Եգիպտոսի հետ Քեմպ-Դևիդի համաձայնագրերի կնքումից հետո Իսրայելը չարձագանքեց ո՛չ համագործակցության վերաբերյալ դպտիների, ո՛չ էլ իրենց աջակցելու վերաբերյալ հարավային Սուդանի ապստամբների խնդրանքներին, քանի որ Կահիրեի հետ հաշտությունը Իսրայելի համար ուներ ավելի մեծ արժեք: Իսրայելի կարծիքով՝ Քեմպ-Դևիդի գործընթացը հնարավոր էր դարձնում արաբա-իսրայելական հակամարտությունը ապագայում իսրայելա-պաղեստինյան խնդրի վերածելու հեռանկարը: Հետևաբար 1980-ական թվականներից մինչև օրս եղած ժամանակահատվածում վերջ դրվեց նաև մարոնիների հետ Իսրայելի շփումներին:

Հարկ է նշել, որ դրա հետ մեկտեղ Իրաքի և Իսրայելի միջև հակամարտությունը պահպանվում էր, ուստի Իսրայելի և իրաքյան քրդերի համագործակցության ներուժը սպառված չէր: Այդուհանդերձ, Իրաքյան Քրդստանում գործող հիմնական կուսակցություններից մեկի՝ Քրդստանի հայրենասիրական միության փոխնախագահ Մուստաֆա Նավշիրվանը 1992 թ. նշում էր, որ փոքր պետությունների դարձն անցել է⁹, ինչին արևմտյան փորձագետները հակադրեցին հետևյալ թեզը. «Եթե փոքր պետությունների ժամանակն անցել է, ապա սահմանային շրջանների հատվածայնացման վերլուծությունը կատարելիս անհրաժեշտություն է առաջանում գտնելու պետության նոր մոդել, որպեսզի հնարավոր լինի վերականգնել այդ տարածքների (նկատի ունի առաջին հերթին Իրաքը, – Վ. Պ.) էթնիկական և կրոնական խճանկարը (նկա-

⁹ Stu “Interview with Mustafa Nawshirwan, PUK Deputy General Secretary”. Sulaymaniyah (Iraqi Kurdistan), October 1992: Բերված է ըստ՝ *Միդել Գալեսի*, Նշ. աշխ.:

տի ունի ամբողջականության մեջ և ոչ իբրև մասնատված բեկորներ, – Վ. Պ.) խաղաղ և ժողովրդավարական ճանապարհով»¹⁰:

Այդուհանդերձ մերձավորարևելյան խնդրի ներկայիս սրման և փակուղային թվացող զարգացման պայմաններում միանգամայն հնարավոր է, որ Իսրայելը կրկին, թեկուզև մասամբ ու խիստ ընտրողաբար, վերադառնա «անկլավային կազմավորումների խճանկարին» կամ որոշ արաբական ու նաև ոչ արաբական, գերազանցապես ծայրահեղ հակաիսրայելական դիրքորոշմամբ երկրների «հատվածայնացման» պլաններին: Առավել ևս, որ թուրք-իսրայելական դաշինքի խորացման պայմաններում Իսրայելը մասնակիորեն վերադարձավ «ծայրամասային դոկտրինին»: Սակայն այս երկուսի համատեղումը (օրինակ՝ թուրք-իսրայելական դաշինքի պայմաններում Իսրայելի աջակցությունն իրաքյան քրդերին «հատվածայնացման» նպատակով) ծայրահեղ դժվար է: Եվ ամենայն հավանականությամբ ներկայիս լարված իրավիճակում Իսրայելը հանուն երևակայական շահերի (Իրաքն առանց այդ էլ թույլ է, իսկ իրաքյան քրդերը՝ փաստացի անկախ) չի դիմի թուրք-իսրայելական դաշինքի վտանգմանը:

«Նոր ծայրամասային ռազմավարություն»

20-րդ դարի վերջին – 21-րդ դարի սկզբին Իսրայելի համար տարածաշրջանային մակարդակով ի հայտ են գալիս որոշակի անբարենպաստ միտումներ: Տարածաշրջանային զարգացումներում, ինչպես նաև արաբա-իսրայելական հակամարտությունում էթնիկական համերաշխության հետ մեկտեղ վերստին աճել է իսլամական համերաշխության դերը: Ավելին. տարածաշրջանում իրենց դիրքերն զգալիորեն ամրապնդած Թուրքիան և Իրանը սկսել են անմիջական ազդեցություն գործել արաբա-իսրայելական հակամարտությանն առնչվող զարգացումների վրա:

ԻԻՀ-ի միջուկային ծրագիրը, «Արաբական գարնան» իրադարձությունները և արաբական պետություններում, այդ թվում՝ Իսրայելին սահմանակից երկրներում, արմատական իսլամի դերի նկատելի աճումը, ժամանակ առ ժամանակ սրվող թուրք-իսրայելական հարաբերությունները Իսրայելի օրակարգ մտցրին երկրի դեմ թշնամանքի և սպառնալիքների նոր օղակի ձևավորման մասին պնդումը: Այս անգամ որպես սպառնալիքների հիմնական աղբյուրներ էին նշվում ԻԻՀ-ն, արմատական իսլամը՝ ի դեմս ոչ պետական դերակատարների («Համաս», «ԻԼԻՊ», «Հեզբոլլահ»), իսկ որպես հավանական սպառնալիք՝ Թուրքիան: Սպառնալիքներին դիմակայելու հնարավոր տարբերակների թվում վերստին կարևորվեց «Ծայրամասային ռազմավարությունը»: Աստիճանաբար շրջանառության մեջ դրվեց

¹⁰ Տես *Միրելա Գալետի*, Նշ. աշխ.:

* Նախ Իրանը (1979 թ. Իսլամական հեղափոխությունից հետո), իսկ այնուհետև Թուրքիան (2002 թ. իսլամական «Արդարություն և զարգացում կուսակցության» իշխանության գալուց հետո) սկսեցին ակտիվացնել պաղեստինյան խնդիրը և սուր քննադատության ենթարկել Իսրայելին:

դրա վերանայված ու նորացված մեկնակերպը: Կիրառվեց նաև «Հակադարձված (շրջված) ծայրամասային դոկտրինը» (*Reverse periphery doctrine*), որում ակնարկվում էր, որ եթե նախկինում Իսրայելը համագործակցում էր Իրանի և Թուրքիայի հետ, ապա այժմ Ադրբեջանի, Կենտրոնական Ասիայի և արաբական աշխարհի՝ իր հետ համագործակցող որոշ պետությունների միջոցով ձգտում է օղակի մեջ առնելու ԻԻՀ-ն, իսկ Միջերկրածովյան պետությունների՝ Հունաստանի ու Կիպրոսի միջոցով զսպելու Թուրքիայի նկրտումները: Սակայն Իսրայելը հաշվի է նստում այն փաստի հետ, որ Կիպրոսը, Հունաստանը, Բուլղարիան, Ռումինիան և Ադրբեջանը ո՛չ առանձին, ո՛չ միասին վերցրած իրենց տնտեսական ներուժով և քաղաքական ազդեցությամբ չեն կարող հակակշռել կամ փոխարինել Թուրքիային և Իրանին: Նրանք չեն կարող նպաստել Իսրայելի և նրա հարևանների միջև խաղաղության հաստատմանը, ինչպես դա ժամանակին արեցին Իրանի շահն ու Մարոկկոյի թագավորը Իսրայելի և Եգիպտոսի հաշտեցման գործում: Նմանապես Թուրքիայի՝ որպես տարածաշրջանային ուժային կենտրոնի ազդեցությունը չեն կարող հավասարակշռել կամ հակակշռել այն երկրները, որոնց հետ Իսրայելը ներկայումս սերտորեն համագործակցում է: Իսրայելը չի բացառում ինչպես Թուրքիա – Հունաստան, այնպես էլ ԻԻՀ – Ադրբեջան համագործակցությունը, համապատասխանաբար՝ ՆԱՏՕ-ի և շիադավանության շրջանակներում: Հասկանալի է նաև, որ այս փուլում Իսրայելը չի կարող միաժամանակ համագործակցել և՛ Թուրքիայի, և՛ Հունաստանի ու Կիպրոսի հետ:

Իսրայելն առաջին հերթին ձգտում է «Նոր ծայրամասային ռազմավարությունում» ներառված պետությունների միջոցով առավելագույնս բացառելու տարածաշրջանում ԻԻՀ-ի ազդեցության հետագա տարածումը, նվազագույն հակակշիռ ապահովելու ընդդեմ Թուրքիայի, իրացնելու մեծ սպառում ունեցող մի շարք գաղափարներ՝ ահաբեկչության և արմատական իսլամի դեմ պայքար, տեխնոլոգիաների և սպառազինությունների վաճառք, տնտեսական համագործակցության ծավալում (այդ թվում՝ համագործակցություն էներգակիրների ոլորտում):

Իսրայելի՝ ներկայիս անվտանգային սպառնալիքների ընկալումներում առանձնանում է ԻԻՀ-ի խնդիրը: 2022 թ. Իսրայելն ԻԻՀ-ի դեմ հակամարտության շրջանակներում անցում կատարեց «Երկարաժամկետ մրցակցության դոկտրինին» (*Long-Term Competition Doctrine*), որը, ըստ էության, մանրամասնում է «Հակադարձված (շրջված) ծայրամասային դոկտրինի» կամ «Նոր ծայրամասային ռազմավարության» մեջ ուրվագծվող՝ ԻԻՀ-ին վերաբերող քայլերի պլզորիթմը¹¹: «Երկարաժամկետ մրցակցության դոկտրինը» այլ քայլերի հետ մեկտեղ նախատեսում է նաև «Տարածաշրջանում

¹¹ Իրանի և Իսրայելի հակամարտության կիբեռքաղաղիչի մասին հանգամանորեն տես *Գաուդատ Բահգաու*, Իրանա-իսրայելական առձակատման կիբեռտիրույթ: «ՀԲ», 2022, հմ. 1:

ԻՒՀ-ի դեմ բազմակողմ երկարաժամկետ արշավի կազմակերպում, որի շրջանակներում հստակեցվում են դերակատարները (Մերձավոր Արևելքի այն պետությունները, որոնց սպառնում է Իրանը) ու դրանց դերերը»¹²:

«Նոր ծայրամասային ռազմավարությունն» իր նախորդից էականորեն տարբերվում է դերակատարների թվով ու շարժառիթավորմամբ, նոր դաշինքների կամ համագործակցության առջև դրվող նպատակներով, դրանց հասնելու մեթոդներով: Այս նոր ռազմավարությունն ուղղված է պետությունների երրորդ և չորրորդ շրջաններին (օղակներին)՝ ներառելով Կենտրոնական Ասիայի, Հարավային Կովկասի որոշ պետությունների, Մերձավոր Արևելքի և Հյուսիսային Աֆրիկայի չափավոր արաբական պետություններին և Միջերկրական ծովի ոչ մահմեդական երկրներին: Ի տարբերություն նախորդից՝ «Նոր ծայրամասային ռազմավարությունում» ներառված երկրները չեն թաքցնում Իսրայելի հետ իրենց համագործակցությունը: Այս բոլոր դերակատարներին միավորող ընդհանուր սպառնալիքների հետ մեկտեղ կողմերն առանձնահատուկ կարևորություն են տալիս հատկապես տնտեսական համագործակցությանը: Իսրայելը բավականաչափ զգայուն է «նոր ծայրամասային» երկրների շահերի նկատմամբ: Սակայն իրավիճակը ներկայումս այլ է. Իսրայելը ռազմական տեսանկյունից տարածաշրջանում ամենահզոր պետությունն է և միակն է, որն ունի միջուկային զենք: Ընդամին «Ծայրամասային նոր ռազմավարության» միջոցով նա նաև հաստատում է իր՝ որպես Մերձավոր Արևելքում ինքնուրույնաբար ու լեգիտիմորեն գործող սուբյեկտի դերը: Միևնույն ժամանակ, նա ամրապնդում է իր դիրքերը հետխորհրդային տարածությունում, մասնավորապես՝ Կենտրոնական Ասիայում և Կովկասում:

Իսրայելը կարևորում է նաև նոր ծայրամասային գործընկեր պետություններում հրեական համայնքների առկայությունը՝ հետագայում դրանց ներգաղթն ապահովելու տեսանկյունից՝:

Իսրայելը հաշվի է առնում տարածաշրջանի աշխարհաքաղաքական կառուցվածքը և Մերձավորարևելյան միջուկի կերպափոխման փաստը: Աշխարհաքաղաքական առումով՝ աշխարհագրական, քաղաքական և տնտեսական տեսանկյունից, Իսրայելը պատկանում է մերձավորարևելյան տարածաշրջանի միջուկին (կամ՝ մերձավորարևելյան միջուկին), որի ուրվագիծը պայմանավորված է մի շարք պատմական, մշակութային-քաղաքակրթական և քաղաքական գործոններով: «Մերձավորարևելյան միջուկի» շրջանակներում, իր հերթին, կարելի է առանձնացնել հետևյալ երկու կենտրոնները.

միջերկրածովյանը, որը ներառում է, նախ և առաջ, այսպես կոչված «Բարեբեր կիսալուսնի» (*Fertile Crescent*) տարածքները, ինչպես նաև

¹² *Yaakov Lappin*. The Long-Term Competition Doctrine – Israel’s Theory of Victory vs Iran “The MirYam Institute”, 4 October 2022 (<https://www.miryaminstitute.org/commentary-blog/the-long-term-competition-doctrine-israels-theory-of-victory-vs-iran>).

* Այս տեսանկյունից նա էական անելիքներ ունի հատկապես Ադրբեջանում, քանի որ Կենտրոնական Ասիայի առանձին երկրներում տվյալ գործընթացն արդեն ավարտվել է:

Եգիպտոսը: Սույն կենտրոնի կիզակետը, կամ առանցքային կետը, արաբա-իսրայելական հակամարտության հիմնական գոտին է՝ հուդայականության և քրիստոնեության օրրանը, որտեղ գտնվում են երեք միաստվածական կրոնների կենտրոնը,

արաբականը, որը ներառում է իսլամական աշխարհի նավթային ու ֆինանսական ռեսուրսները, ինչպես նաև նրա գլխավոր հոգևոր կենտրոնները:

Իսրայելի «Նոր ծայրամասային ռազմավարությունը» նոր հնարավորություններ է ընձեռում Մերձավորարևելյան միջուկի կերպավորման պայմաններում:

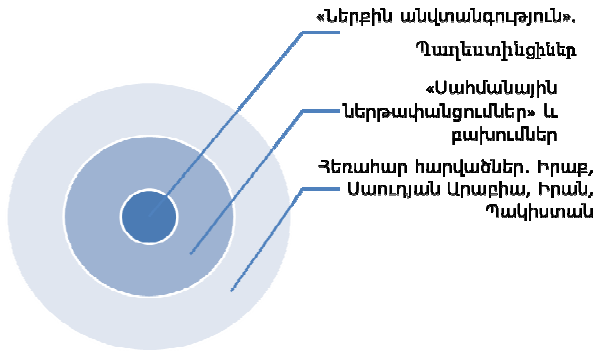
Եզրակացություն

1950-ական թվականների կեսերին Իսրայելում մշակված «Ծայրամասային ռազմավարությունն» ուներ տարածաշրջանային բնույթ: Այն մշակվել և իրագործվում էր ի պատասխան համաարաբականության և տարածաշրջանում Իսրայելի մեկուսացման սպառնալիքների: Իր էությամբ տվյալ ռազմավարությունը կարող է բնորոշվել որպես Մերձավոր Արևելքի և Հյուսիսային Աֆրիկայի ոչ արաբական, մահմեդական ու ոչ մահմեդական պետությունների, ինչպես նաև տարածաշրջանի արաբական երկրների ոչ արաբական (անկախ կրոնից ու դավանանքից) փոքրամասնությունների շրջանում դաշնակիցների որոնում՝ սպառնալիքների ընդհանուր ընկալման հիմքով: Իսրայելի «ծայրամասային» առաջին, կամ «դասական», ռազմավարությունը բովանդակության տեսանկյունից կարող է գնահատվել որպես «շահերի դաշինք»:

«Ծայրամասային երկրների հայեցակարգի» էությունը հետևյալն էր. Մերձավոր Արևելքը բացառապես արաբական ոլորտ չէ, նրա բնակչության մեծ մասը արաբներ չեն, այլ ուրիշ ազգերի ներկայացուցիչներ են (թուրքեր, պարսիկներ, հրեաներ, քրդեր և այլն): Այն դեպքում, երբ տարածաշրջանի արաբական երկրների և Իսրայելի միջև հարաբերությունները մնում էին թշնամական, «ծայրամասի» ոչ արաբական երկրները, ներառյալ՝ Թուրքիան, Իսրայելի հետ պահպանում էին «բարեկամական կապեր»: Հենվելով «ծայրամասի» ոչ արաբական երկրների վրա՝ իսրայելական ղեկավարությունը մտադրվել էր ամրապնդելու տարածաշրջանում իր պետության դիրքերը:

Ծայրամասային երկրների հետ դաշնակցելու Իսրայելի առաջին, կամ «դասական», ռազմավարությունն ընդհանուր առմամբ հաջողված էր: Նաև այս ռազմավարության շնորհիվ է, որ արաբական պետությունների օրակարգ մտավ Իսրայելի հետ հաշտեցման և դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման թեզը:

Իսրայելի «Նոր ծայրամասային ռազմավարությունը» դեռ կայացման փուլում է: Սակայն այն որոշակիորեն բխում է ոչ միայն ռազմական սպառնալիքների (տես նկ. 1), այլև տնտեսական և էներգետիկ անվտանգության իսրայելական ընկալումներից:

Նկ. 1. Ռազմական սպառնալիքի իսրայելական ընկալումը

Տրամաբանական են թվում Հունաստանի և Կիպրոսի, Ադրբեջանի, Կենտրոնական Ասիայի պետությունների և նույնիսկ Հարավային Սուդանի հետ Իսրայելի ունեցած հարաբերությունների դիտարկումն ու վերլուծությունը «նոր ծայրամասային քաղաքականության» համատեքստում, թեև նշված երկրներից շատերի աշխարհաքաղաքական դիրքն ու դերը համարժեք չեն Թուրքիայի, շահական Իրանի և Եթովպիայի երբեմնի դիրքին ու դերին և չեն արտացոլում «դասական ծայրամասային քաղաքականության» տրամաբանությունը: Սպառնալիքներն ու մարտահրավերները և դրանց մարմնավորող պետական ու ոչ պետական դերակատարներն այլ են: Բացի այդ, Իսրայելի կառավարությունը թերևս չի պատրաստվում Մերձավոր Արևելքի ծայրամասերում կերտվող ու կերտվելիք հարաբերություններով փոխարինել կամ վերակերտել անցյալում արդյունավետ, բայց հետագայում ձախողված հարաբերությունները: Բնական է, որ Հունաստանը չի կարող փոխարինել Թուրքիային, Ադրբեջանը՝ Իրանին կամ Հարավային Սուդանը՝ Եթովպիային, առավել ևս այն դերերում, որոնք տվյալ զույգերում նշված երկրորդ երկրները խաղացին 1950-ական թվականներին: Ներկայումս Իսրայելը շատ ավելի հզոր է, քան 1950–1970-ական թվականներին, և ունի անհամեմատ ավելի ամուր քաղաքական ու տնտեսական դիրքեր, քան իր բոլոր նոր դաշնակիցներն ու գործընկերները: Հետևաբար վերջիններս կոչված են ոչ թե հավասարակշռելու կամ համակշռելու Իսրայելի երբեմնի դաշնակիցներ, իսկ այժմ մրցակիցներ Իրանին ու Թուրքիային, այլ միայն հակազդեցություն գործելու դրանց:

Հիմնական հարցերը, որ ծագում են, հետևյալն են. արդյոք Իսրայելին իսկապես պետք են դաշնակիցներ, որպեսզի խաղան այն դերը, որը 1950-ական թվականներին խաղում էին Թուրքիան և Իրանը, արդյոք Իսրայելը կարճաժամկետ, միջնաժամկետ ու երկարաժամկետ հեռանկարում Թուրքիային դիտելու է որպես սպառնալիք, և, վերջապես, ի՞նչ տեղ է նոր սպառնալիքների, վտանգների, ռիսկերի ու մարտահրավերների պայմաններում Իսրայելի ազգային անվտանգության ռազմավարությունում հատկացվում Հարավային Կովկասի և Կենտրոնական Ասիայի պետություններին:

«ПЕРИФЕРИЙНАЯ ДОКТРИНА» И «ТЕОРИЯ ФРАГМЕНТАЦИИ»
БЛИЖНЕГО ВОСТОКА В КОНТЕКСТЕ СТРАТЕГИЧЕСКИХ
ВОСПРИЯТИЙ ИЗРАИЛЯ

*В. С. ПЕТРОСЯН, кандидат исторических наук, доцент,
Директор Института арменоведческих исследований ЕГУ*

РЕЗЮМЕ

7 октября 2023 года Палестино-израильский конфликт вновь вступил в фазу активных боевых действий. В создавшихся условиях, когда местные, региональные и глобальные акторы разъясняют или уясняют свою позицию относительно текущих военных действий, имеющих потенциал перерастания в региональную и широкомасштабную войну, придается значение и рассмотрению доктрин, концепций и теорий, ставших идеологиями в сфере обеспечения Израилем собственной безопасности и его восприятий региональной безопасности в целом.

В этом плане рассматриваются «Периферийная доктрина» («Стратегия периферийных стран») и сущность «Теории фрагментации», этапы их трансформации и обуславливающие эти трансформации безопасностные восприятия Израиля.

Данные доктрина и теория рассматриваются в контексте стратегических принципов безопасности Израиля и его восприятий Ближнего и Среднего Востока как гетерогенного культурного пространства.

Всесторонне анализируется также ось, которая прочерчивается в результате разработанной Израилем «Новой периферийной доктрины», иногда называемой «доктриной обратной периферии», отражающая стремление Израиля ввести блокаду настоящих периферийных стран – Ирана и Турции – или сдерживать их. Особый интерес представляют рассмотрение и сравнительный анализ различий между классической периферийной доктриной и «Новой» (не только в контексте числа и мотивов акторов, целей, стоящих перед новым союзом или сотрудничеством, методов их достижения, но и в рамках факта придания особого значения их экономической составляющей наряду с общими угрозами, объединяющими все стороны).

Проведенный анализ позволяет заключить, что первая, или «классическая», доктрина Израиля «о заключении союза с периферийными странами» и Теория фрагментации в целом имели успех. Также благодаря этой стратегии в повестку дня арабских государств вошел тезис о примирении с Израилем и установлении дипломатических отношений с ним.

В свою очередь, «Новая периферийная доктрина» Израиля все еще находится на этапе формирования. Однако в некоторой степени она исходит из израильских восприятий не только военных угроз, но и экономической и энергетической безопасности.

THE "PERIPHERY DOCTRINE" AND "THEORY
OF FRAGMENTATION" OF THE MIDDLE EAST WITHIN
THE CONTEXT OF ISRAEL'S STRATEGIC PERCEPTIONS

*V. S. PETROSYAN, PhD in History, Associate Professor, Director, Institute
for Armenian Studies, YSU*

SUMMARY

October 7, 2023, saw the Israeli-Palestinian conflict step up on a new stage of combat operations. Consequently, with local, regional and global actors elucidating or clarifying their position on current military actions that hold the potential to escalate into a regional and large-scale war, importance is attached to the consideration of doctrines, concepts and theories that have become ideologies in the aspect of ensuring Israel's own security, and its perceptions of regional security as a whole.

In this sense, the article discusses the "Periphery Doctrine" ("Strategy of periphery countries"), and the essence of the "Theory of Fragmentation", stages of their transformation and Israel's security perceptions stipulating those transformations.

The aforementioned doctrine and the theory are considered within the context of Israel's strategic security principles and its perceptions of the Near and Middle East as somewhat a heterogeneous cultural domain.

The axis drawn due to the Israeli-developed "New Doctrine of Periphery", sometimes called the "Reverse periphery doctrine", is also comprehensively analyzed, representing Israel's desire to impose a blockade on the real periphery countries – Iran and Turkey – or to contain them. The article attaches particular interest to the consideration and comparative analysis of the differences between the classical Periphery Doctrine and the "New" one (not only in the sense of the number and motives of actors, the goals facing the new alliance or cooperation, methods of achieving them, but also within the framework of the fact of attaching special importance to their economic component along with common threats uniting all parties).

The analysis allows us to sum up that Israel's first, or "classical" doctrine "on concluding an alliance with periphery countries", and the theory of fragmentation as a whole, were successful. Besides, owing to this strategy, the thesis on reconciliation with Israel and establishment of diplomatic relations with it was put on the agenda of the Arab States.

In its turn, Israel's "New Periphery Doctrine" is still at the formation stage. However, to some extent it comes from Israeli perceptions of not only military threats, but also economic and energy security.